

XVI. YÜZYILA KADAR GALATA'DA KENTSEL DOKUYU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

*Nilgün ÇÖL**

ÖZET

Eski dünya diye tanımladığımız Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birleşme coğrafyası içinde Akdeniz çanağı diye adlandırabileceğimiz bölge, yani bir anlamda Akdeniz'e kıyısı olan devletler yada yönetimler için "Eski Dünya" kıtalarının en önemli kara ve deniz bağlantı noktası olan Antik çağın Bizantion Kolonisi, Bizans Başkenti Constantinopolis ve Osmanlı Başkenti İstanbul'un dünya ticaret kentlerinin liste başına gücü ve stratejik konumu ile oturması kaçınılmazdı. Bölgenin coğrafi sınırları Haliç'in kuzey sahilinde Kasımpaşa, Kozludere (Antik çağda ismi Cibon) ile günümüz Tophane sırtları arasında İstanbul yarımadasının benzeri, yumuşak yükseltilerle (Beyoğlu-Taksim), Batıda Kasımpaşa, Doğuda Dolmabahçe'ye inen çok keskin olmayan vadilere sahip olduğunu, topografik koşulların Kuzey-Güney ekseninde yol aksına izin verdiğini, iklimin ve bitki örtüsünün Marmara bölgesi ile uyumlu, fakat su probleminin tarihi yarımadaya nazaran daha yoğun yaşandığını, Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edilen sarnıçların büyük ölçüde sorunu çözdüğünü görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Galata, Kent Dokusu.

THE FACTORS THAT EFFECT ON URBANS` STRUCTURE IN GALATA UNTIL XVith CENTURY

ABSTRACT

A region from the brook of Kasımpaşa where is on the north of Haliç where is protected inner harbour of Istanbul to the Tophane in the Bosphorus is called as "Sykai" during the antiquity. "Sykai" has some similarities with historical peninsula. Natural sheltered harbour coastline Galata took the attention of the Italian merchants with its way to Boğaziçi and Marmara sea. It

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

was inevitable for Galata to be important harbour city and trade center of the Mediterranean strategically. Galata becomes a colony of Genova in the XIV. century and its steep slopes is formed with narrow street staircases. Galata shows typical character of an Italian city with high and multi-story buildings constructed of stone and brick.

Key Words : İstanbul, Galata, Urban Structure.

Galatanın Coğrafi Konum

7.5 km uzunluğundaki bir koy olan Haliç(Keras) antik dünyanın en büyük doğal limanlarından biridir. Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği bölgenin en stratejik noktalarından biri olan Haliç, tarih boyunca gerek tarihi yarımada ile ilişkisi, gerekse Galata bölgesi ile olan ilişkisi açısından, bölgede hakim olan imparatorlukların içinde farklılıkların sergilenmesi ile dikkati çeker.

Eski dünya diye tanımladığımız Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birleşme coğrafyası içinde Akdeniz çanağı diye adlandırabileceğimiz bölge, yani bir anlamda Akdeniz'e kıyısı olan devletler yada yönetimler için "Eski Dünya" kıtalarının en önemli kara ve deniz bağlantı noktası olan Antik çağın Bizantion Kolonisi, Bizans Başkenti Constantinopolis ve Osmanlı Başkenti İstanbul'un dünya ticaret kentlerinin liste başına gücü ve stratejik konumu ile oturması kaçınılmazdı.

Strabona göre Haliç'in karşı kıyısına yani Galata'ya Sykai (İncirlik) deniyordu. Yine XVI yy da Peraea dendiğini belirtir.¹ Antik çağ kaynaklarında Galaktos (Süt) diye geçtiği bilgileri mevcuttur.

Bölgenin coğrafi sınırları Haliç'in kuzey sahilinde Kasımpaşa, Kozludere (Antik çağda ismi Cibon) ile günümüz Tophane sırtları arasında İstanbul yarımadasının benzeri, yumuşak yükseltilerle (Beyoğlu-Taksim), Batıda Kasımpaşa, Doğuda Dolmabahçe'ye inen çok keskin olmayan vadilere sahip olduğunu, topografik koşulların Kuzey-Güney ekseninde yol aksına izin verdiğini, iklimin ve bitki örtüsünün Marmara bölgesi ile uyumlu, fakat su probleminin tarihi yarımada nazaranda daha yoğun

* Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

¹ Petrus Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, Çev. Erendis Özbayoğlu, İstanbul 1997

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 4/3 Spring 2009

yaşandığını, Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edilen sarnıçların büyük ölçüde sorunu çözdüğünü görmekteyiz.

Galata'nın Fetih Öncesi Tarihsel Geçmişi

Galata'nın yarımadaya göre iskanının daha geç başladığını görüyoruz. Galata'nın tarihi sürecine baktığımızda bu bölgenin önemli imar faaliyetleri ile gözlemediğimiz imparatorlar tarafından ihmal edilir bir tutumla kontrol altında tutulduğu dikkati çeker.

İmparator I. Constantinus döneminde (334) XIII. yönetim bölgesi (Regio) olarak bilindiği, V. yüzyılda oluşmaya başlayan² kentsel yapılanmanın I. Justinianous (528) döneminde güçlendirilen sur sistemi, tiyatro, St. Irene kilisesi ve onarılan yollar, kapılarla devam ettiğini, imparatorun imar faaliyetlerine atfen Justinianai olarak tanınmasına sebep olur. Yine İtalyanca "İskeleye inen merdivenli yol, geçit" anlamına gelen Perasma kelimesinin bölgeye işaret ettiği kaynaklarla bu dönemde karşılaşılr.

Bölgenin kentsel anlamda nitelik kazanması ve imtiyazlı bölge olarak ortaya çıkması Latin toplulukların özellikle Venedik, Genova, Amalfi ve Pisa'lılar olarak bölgede yerleşme, ticaret yapma, iskele kurma gibi istekleri sonrası gerçekleşecektir.

İmparator Aleksios, Norman'lara karşı yardım etmelerinden ötürü 1082 de Venedik Doge'u Domenico Silvo ile yaptığı anlaşmada Venedik'li tacirlere çok geniş imtiyazlar sunar. Vergi muafiyeti, liman serbestliği (özellikle Galata'da) tanır. Konstantinopolis'te ticaret yapma, Galata'da üç iskele kurma ve deniz gümrüğünden muafiyet Venedikli tüccarları bir anda üstün kılar.³ Bu imtiyazların hemen sonra Genova ve Pisa'lılarada tanınması söz konusu olur.

İmparator I. Manuel Komnenos zamanında (1143-1180) Cenova'nın Bizans'tan ayrıcalıklı imtiyazlar sağlaması söz konusu olur.

1204 Latin İstilasası ile sadece siyasi anlamda değil, ticari anlamda da Genova'nın mağdur olacağı bir dönemdir. Zira bu dönemde Venedik'liler de sadece Galata'yı değil Doğu Akdeniz'deki tüm limanları dolayısıyla ticareti ele geçirir. Konstantinopolis'te kendilerine ticaret alanı olarak verilen alanı Venedik toprağı olarak kabul ettirip, başta Genova olmak üzere tüm Latin tacirlere ve İtalyan

² Alain Ducellier, **Konstantinopolis**, s. 27

³ Prof. Dr. Işın Demirkent, **Bizans Tarihi Yazıları**, s.100-102, İstanbul 2005

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

topluluklara sıkıntı yaratmaya başladıkları gibi Doğu Akdeniz’de ticari ve siyasi dengeleri alt üst ederler.

1204-1302 yılları arasında Constantinopolis Latin istilasından kurtarmak ve ortak düşmana dönüşen Venedik’e karşı olabilmek için Genova ile yapılan anlaşmalar sonucu bu kez Galata’nın nerede ise tamamının Genova’ya ayrı bir kent statüsünde sunulmasına neden olur.

Tarihin bu dönemi, Galata’nın Constantinopolis’in karşı kıyısı olmaktan çıkıp, Akdeniz Liman Kenti=Genova Ticaret Kolonisi olması sonucunu kazandırır. Genova; Galata’daki kolonisinin var olan surlarını yeterli görmez ve son derece sağlam yüksek bir surla yerleşkeyi çevirir.⁴

Kentin XIII. yönetim alanı olan Galata da, önce Venediklilerin daha sonra Genovalıların özellikle deniz ticaretine hizmet edecek yapılanmalara yönelmesi dikkat çekicidir.

Kenti Latinlerden geri alarak tekrar Bizans idaresini kuran imparator VIII. Mihael (1251-1282) 1260 yılında imzalanan Nimphaon anlaşması ile Genova’lılara verdiği imtiyazları, Genova’lıların Bizans aleyhine çalışmalarını görünce geri alır ve Galata’da inşa ettikleri surları yıktırır.

1260 yılında Venedik donanmasının saldırısı sonucu Genova’lılar tekrar yeni bir düzenlemeye tabi tutulur, Galata’daki yerleşimlerinin etrafını 60 arşınlık boş arazi bırakarak, özellikle deniz ile yerleşimin arası boş olmak kaydı ile koruyabilirler. Bu dönemde İtalyan Cumhuriyetlerinin doğu Akdeniz’deki kavgaları, ticarete kazandıkları güçle orantılı olarak yayılmaktadır.⁵

1304’te imzalanan yeni anlaşma ile Galata’da mahallerinde et, buğday pazarları ve ticaret loncaları kurma hakkı kazanan Genovalılar yeni imtiyazlı alanları da almakta gecikmezler. Karaköy’de inen günümüz Bankalar caddesi (Voyvoda), Karaköy Meydanı, Galata Kulesinin bulunduğu alan ve ardından 1349 da Galata kulesi olarak günümüze gelen İsa Kulesi Christea Turris inşası sonucu güçlü savunma hattına sahip yeni koloni alanı belirlenir.

İstanbul’un Türkler tarafından kuşatılması sırasında tarafsız kalmayı seçen Genovalılar imtiyazlı konumlarını bu şekilde koruyabileceklerini düşünüyorlardı. II. Mehmet’e (Fatih Sultan Mehmet) koloninin anahtarını teslim edip, anlaşmayı uman

⁴ Demirkent, a.g.e., s.110

⁵ Henry Pirenne, *Ortaçağda Kentler*, s. 68-73

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Genovalılar önce tüm imtiyazları ile korunma garantisi ve zimmi (Osmanlı tebası) statüsü ile değerlendirildiler. Gerçekte Fatih bölgenin öneminin farkında idi ve hareketli, zengin ticari potansiyeli yoğun koloni iskelelerinin yanı sıra, imparatorluğun en büyük tersanesi için bu bölgeyi değerlendirecekti. Fetih sonrası Galata'ya hemen bir "Subaşı" (Voyvoda) ve kadı atayarak, Galata'yı doğrudan Osmanlı idaresi altına alır.

Galata Kent Dokusunun fetih öncesi biçimsel düzeni topografyasına bağlı olarak devamlılık gösterecektir. Galata sur içindeki korunmalı alanın artık yetersiz olması, o güne kadar sur dışı (varoş) olarak önemsenmeyen Kasımpaşa-Tophane sirtlarını ve kıyılarını değerlendirme özelliği ile büyüme yoluna yönelir.

Galata'nın Fetih Öncesi Kent Dokusu ve Etkileyen Faktörler

Galata kent dokusunu belirleyen iki ana faktör mevcuttur. Galatanın varlığını oluşturan deniz ticareti ve ticari değerleri korumaya yönelik savunma sistemleri.

Akdeniz'in iki önemli İtalyan Cumhuriyeti Venedik ve Genova Galata'da sadece ticaret yapmakla kalmayıp, aynı zaman da farklı bir kentsel yapılanmaya yol açacak değerleri de Galata'ya taşımışlardır.

Ortaçağın önemli eserlerinden Venedik San Marco kütüphanesinde bulunan Codex Cumanicus (Tahmini 13. yy) Venedik ve Genovanın Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki ticaret kolonileri hakkında bilgi erir.

Genovalıların Karadeniz de kapalı bir ticaret ağı olmasına karşın, üretileni toplayıp Galata'dan Akdeniz ve Avrupa'ya ticari malların dağıtımını gerçekleştirdiklerini kaynaklar belirtmektedir.⁶ Yine Genova'nın Karadeniz kıyısındaki diğer kolonisi Amasra (Amasra) bu dönemde ticari potansiyeli oldukça önemli olarak dikkati çeker.

Galata'nın askeri oluşumların gerçekte kentin ticari yapılanmalarından çok da ayrı ele almak mümkün değildir.

Bizans döneminde ilk surların I. Constantinos ve ardından I. Justinianous tarafından inşa ettirildiğini kaynaklar belirtir fakat sınırlarını ve biçimlerini günümüzde tespit etmek çok güçtür. Günümüze ulaşan sur sistemi, yerleşimin Genova kolonisi olduğu döneme tarihlenir. I. Tiberios'un (578-582) İnşa ettirdiği sanılan "Kastellion ton Galataou" denilen mahzenli hisardan 717 de İslam

⁶ Alain Ducellier, **Konstantinopolis 1054-1261**, s. 129, İstanbul 2002

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

orduları kenti kuşattığında varlığından söz edilir. Haliç'in girişini kontrol eden bu hisar, Haliç'in ağzını kapatan kalın zincirin muhafaza ve kullanımı için yapılmıştır. Osmanlı Döneminde Mahzen-i Sultani (Kurşunlu Mahsen) olarak bilinen zincir kulesinin kalıntıları günümüzde Karaköy Yeraltı Camii olarak bilinen yapının altında kalmıştır.⁷

Galata'nın savunma sistemlerinin ayrı dönemlerde ele alınması gerekir. Surlar ve üzerindeki kuleleri günümüzdeki tespitlerde 37 hektarlık alanı kaplar. Uzunlukları 4 km. bulan sur sisteminin en güçlü bölümleri Pera yükseltisinde, hakim noktada yer alan İsa Kulesi (Christea Turris) diye tanınan Galata Kulesinin merkezi oluşturduğu bölgedir.

Galata savunma sisteminin en önemli burcu olan Galata Kulesi (İsa Kulesi) alt kısmı Genova dönemine ait olmakla beraber, Türk döneminde çok değişiklik yapılmıştır.⁸ Özellikle yükseltilmiş ve askeri hisar statüsünden çok mimari karakteri olan bir form kazanmıştır. 1348-1349 yıllarında inşa edildiği kabul gören yapı, forsa zindanı, gözlem kulesi, değerli malların muhafaza yeri gibi işlevlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Kule teras şeklinde yükselen arazide, iç sur diye bilinen sur sistemi ile arasında geçmişte hendek olan, günümüzde mevcut olmayan oluşumla tahkim edilmiş yuvarlak formu bir yapıdır.⁹ Günümüze Büyük Hendek Sokak olarak yansıyan hendekle ilgili net bilgiler ulaşmamaktadır.

Bizans'ın tanıdığı imtiyazlarla güçlenen ve bölgeyi sahiplenen Genova'luların sınırlarını genişleterek inşa ettikleri surlar; Azapkapı-Şişhane-Tophane hattına yayılmış, en yüksek noktada Galata Kulesinden ışınsal olarak kıyı surlarına ulaşmış ve iskelelere bağlanmıştır. Sur sisteminin günümüzde tespit edilebilen ana hatları kule, çevresinde kapılarla açılımı sağlanan bir iç sur sisteminin oluştuğunu, Azapkapı-Şişhane-Tophane hattının kuleyi içine alacak, sahile paralel tüm Galata yerleşiminin çevresini kuşatacak biçimde inşa edildiğini gösterir.

Genova kolonisinin diğer örneklerinde de Galata örneği gibi, topografyaya uygun, fakat tehlike durumunda kapatılabilecek kapılarla donatılan kapalı inşa edilen savunma sistemleri kullanılır. Galata ile aynı zamanın yine parlak bir Genova kolonisi olan Karadeniz kıyısındaki Amasra (Amastris) benzer liman ve sur sistemi ile günümüze gelmiştir. Galata, Genova'nın atadığı koloni

⁷ Semavi Eyice, "Galata", *İstanbul Ansiklopedisi*, s. 348, İstanbul

⁸ Semavi Eyice, *İstanbul Armağanı*, s. 30,

⁹ Suriçi Galata Arkitekt, S.12-18, İstanbul Eylül 97 s. 453

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yöneticisinin (Podesta) armasının aynı zamanda Amasra'da bulunması buranında önemini gösterir. Podestalar Galata ve Amastris'in donanımlı yetkileri olan yöneticisidir.

Galata surlarının Bizans döneminde Genova'lular tarafından inşa edilen bazı önemli bölümleri ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. VIII. Mikael (1259-1282) Anastasius Kulesini yıktırmıştır. Haripkapı, Yanıkkapı, Arap Camii mıntıkasında surlara inşa edilen bazı kule kalıntılarını görmek mümkündür. Surların mimari karakterini, malzeme-teknik özelliklerini yansıtmaları açısından Yanıkkapı, Voyvoda Kapısı ve St. Pierre Kompleksinin civarındaki bölümler önemlidir.

Galata'nın Fetih Sonrası Kent Dokusunun Önemli Gelişim Noktaları

Fetih sonrası Galata'nın askeri oluşumlarının devam etmesi bölgenin öneminin Fatih tarafından fark edilmesi olarak anlaşılabilir. Devlet tersanesinin günümüz Kasımpaşa bölgesine inşa edilmesi ve buna bağlı olarak, bu bölgenin iskanının ön plana çıkması, Tophane mevkiinin top dökümhanesi ve askeri iskele olarak değerlendirilmesi Galata Kent dokusunun günümüze yansıyan önemli noktalarıdır.

Haliç kıyısındaki küçük ama işlevsel Ceneviz tersanesi (tersane vetus) Tersane-i Amire'nin yeni yeri olarak belirlendi ve inşa edilmeye başlandı (1513). Bu tesis çok kısa zamanda çok büyük bir sanayi bölgesi oluşmasına yol açtı. 1514'te 100 tersane gözü hazırды.

Venedik'teki örneği gibi topografyaya göre gelişecek olan Tersane-i Amire Kapudan Paşa'nın makamı yani, Divanhane ve tersane mescidi, zindanlar, ile dönemin en büyük sanayi tesisi olma yolundadır.¹⁰ Büyük Kadırgaların inşasına uygun tersane, aynı zamanda Galata iskelelerine mal getiren gemilerin bakımını da gerçekleştirecektir. Bu açıdan hem askeri, hem ticari niteliği son derece önemli olacaktır.

Tersane-i Amire'ye bağlı gelişen bölgede, 1573'te Kaptan Paşa Vezir Piyale Paşa vakfı olarak inşa edilen Piyale Paşa yapı topluluğu, Kozludere (Cibon) adı ile bilinen ancak günümüze ulaşmayan akarsuyun kıyısına inşa edilir. Ancak kentsel anlamda bölgeye hizmet yapısı olan topluluğun askeri niteliği daha önemlidir. Zira yapı ile beraber Kozludere, geniş teknelerin içeri girebileceği

¹⁰ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans-Osmanlıya İstanbul Limanı*, s. 46, İstanbul 1998

kanal olarak düzenlenir ve Haliç'e su yolu olarak bağlanır.¹¹ Günümüze sadece cami ulaşmıştır. Kanal tamamen yok olmuştur. Dere yatağı ile günümüzdeki yol neredeyse örtüşmektedir.

Adını verdiği Tophane sırtlarına inşa edilen askeri oluşumların bir diğer önemli yapısı olan Tophane-i Amire'dir. Top dökümhaneleri ve topçular kışlası olarak düzenlenen yapılar sahilde bulunan Kılıç Ali Paşa yapı topluluğu adeta birlikte kent dokusuna katılırlar. Top dökümhanesini Kanuni Sultan Süleyman'ın yeniden inşa ettirdiği bilinir. Ancak günümüzdeki 8 kubbeli, kütselliği ile dikkat çeken yapı I. Mahmud döneminde inşa edilmiştir.¹²

Galata'nın kentsel niteliğini etkileyen Fetih sonrası, bir diğer yapı topluluğu, Tophane-i Amire'ye hizmeti öncelikli olan Kılıç Ali Paşa yapı topluluğudur. Topçu kışlasının ve Leventler Kışlasının askerlerine hizmet etmesi dışında oldukça önemli bir iskelenin merkez yapısı olacaktır (1580).¹³ Yine Kılıç Ali Paşa yapı topluluğunun günümüze gelen hamamın ölçüleri oldukça büyüktür.

Galata Azapkapı da inşa edilen Sokulu Mehmet Paşa (1577) yapı topluluğu yine Mimar Sinan'ın şehircilik yönü açısından çok güçlü öngörülerini olduğunu ortaya koyar. Donanmanın ve tersanenin Azeplerine hizmet vermek üzere planlanan yapılar İskele, Tersane, Kent Kapısı bileşeninde gerçekleştirilmiş aynı zamanda bölgenin Müslüman kent kimliğini vurgulayan nitelikte yerini almıştır.¹⁴

Galata Kent Dokusunun Belirleyici Nitelikleri

Galata'nın kent dokusunu etkileyen ticari yapılanmalarını incelediğimizde Galata'nın üniversal bir liman ve ticaret kenti oluşunu fark ederiz. Günümüzde de üniversal ticari yapısını elçilik binaları, yabancı banka binaları, uluslararası şirketlerin ofis veya işletme nitelikli yapıları hepsinden önemlisi dünya limanı niteliği kazanan liman bölgesi ile devam ettirmektedir.

Galata'nın Bizans döneminde Venedik, Genova, Amalfi ve Pisa'lı tüccarlara tahsisi bölgenin özellikle kentsel anlamda Akdenizli karakterini oluşturacaktır. XIV. Yüzyılda Ceneviz mülkü olması ve bu dönemde neredeyse başkentin tüm ekonomik dengesini Galata üzerine oluşturması sonucu Ceneviz'lilerin elde ettikleri güç burada Akdeniz

¹¹ Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s.450, İstanbul 2001

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s. 43, İstanbul 1953

¹³ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, s. 254, İstanbul 1996

¹⁴ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, s. 254, İstanbul 1996

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

liman kenti oluşumunu sadece mimari kimliği ile değil, sosyal ve ticari anlamda da gerçekleştirmelerine yol açacaktır.

Genova, her yıl Galata'ya koloniye yönetmek üzere "Podesta" ismi verilen yöneticiyi atar. Podesta aynı zamanda elçilik statüsünde ve Karadeniz'deki Amastris gibi diğer Genova kolonilerinin de yöneticisi ve sorumlusudur. 24 üyeden oluşan bir tüccarlar meclisi ve halktan seçilen 6 kişilik bir heyet Podesta'nın yönetiminde Galata'dan sorumlu olarak vergi, mülklerin alım-satımı, gemi kiralanması, deniz kıyısındaki mülklerin kiralanması konularında Pisa'lıların yöneticisi "Konsülden" Venedik elçisi ve yöneticisi "Balyoz" dan daha imtiyazlıdır. Genova kolonisinin siyasal yönetim merkezi Loggia (Komün Sarayı) limana hakim noktada "Piazzetta" denilen meydana açılan bir noktada idi.¹⁵ Aynı zamanda tüccarların değerli mallarının da korunduğu bu binanın XIV. yüzyılda gotik tarzda olduğu "Palazzo Comunele" ismi ile bilindiği, günümüze ne yazık ki sadece arka cephesi gelebilmiştir. Bankalar Caddesi ile (Voyvoda) Kartçınar sokağı köşesinde bulunan bu yönetim binası kaynaklara göre mimari stili itibari ile farklıdır. Akdeniz'e kıyısı olan tüm kültürlerde taş ve tuğla malzeme ile, çok katlı, sokağa taşkın balkonlarla sosyal hayatın içinde olma isteği ve alt katların sokağa açılımı kemerli yapılanmalarla gerçekleşen mimari stili Ceneviz Sarayı yansıtır. Galata'nın diğer dönem yapılarında denize dik inen, merdivenli veya yol olan sokaklarda yerini alır.

Galata'nın sur içi mahalleleri 4 bölümdür. Sur duvarları ve gereğinde kapanacak sur kapıları ile korunur. Ancak tüm yol ve sokaklar deniz kıyısına paralel giden ana caddeye açılır.

Ceneviz döneminin ana ticaret noktası günümüzdeki Yağkapanı kapısı ve iskelesi ile Balıkpazarı iskelesi arasında idi. Osmanlı döneminde de aynı niteliğini koruyan bölge ticaret gümrüğü binası, malları korumaya yarayan sur üzerindeki kuleleri, mahzenleri ile hareketli bir Akdeniz limanı niteliğinde idi. Koloni döneminde Porta Peramatis ve Porta Piscaria olarak bilinen bölge aynı zamanda önemli sur kapılarının kıyıya açıldığı alan olup lonca binasının da burada bulunması tüm Galata'nın merkez ticaret alanı olduğunu niteler. Zanaatkar ve tüccarların kayıtlı olduğu, ticaret ve üretimden sorumlu kişilerin eğitimi, organizasyonu, korunması gibi sorumlulukları olan lonca; İtalyanca "scuola" (okul) kelimesinden türemiş ve anlamı ile örtüşen çalışmaları ile Galata'da güçlü ticari yapılanmayı sağlamıştır. Osmanlı döneminde "Kethüda" olarak

¹⁵ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 254, İstanbul 1996

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tanımlanan lonca yöneticisi çırak-kalfa-usta tüm üreticilerden sorumludur, yetişkin tüm erkekleri denetlemek ve kayıt altına almak durumdadır.¹⁶

Galata Osmanlı döneminde ayrı kadılık olarak idare edilmiştir. Ancak kadı hükümlerinin Galata Voyvoda'sına bildirilmesi, buradaki üniversal yapının sadece dini ve ticari anlamda kalmadığı idari açıdan da gerek esnafa, gerekse tüccarlara farklı uygulamalar, hatta imtiyazlar verildiğinin göstergesidir.¹⁷

Meslek odaları olaraktan tanımlayabileceğimiz loncaların çeşidine bakarak Galata'daki ticari dinamiğin çerçevesini çizmek mümkündür.

XI. yüzyılda Anadolu'dan gelen Musevi cemaati Galata'da kule civarına yerleştirilmişlerdi. Dönemin en kıymetli mallarından olan ipekçilik zanaatını sürdürüyorlardı. Saraya, çok makbul olan erguvan rengi ipeklileri "iskelet böceği" diye bilinen deniz hayvanından elde edip satıyorlardı. Yine deri, kürkçülük atölyeleri, bankerlik gibi işlerde çoğunlukla Musevilere aitti.¹⁸ Ancak Musevilerin lonca üyeliği olamazdı.

Baharat, ipekli ve yünlü kumaş gibi Doğu ürünleri ve buğday, zeytinyağı, sakız iskelelerde en çok işlem gören ürünlerdi.¹⁹

İtalyanca'da fondocco (fondok-funduk) diye tanımlanan tacirlere ayrılan satış alanlarında Galata'da iskeleler ve sur kapıları arasındaki alanlarda oluşuyordu. Yine tabern yada tabarna denilen denizcilerin konakladığı mallarını koydukları depo ve konak binalarının da Piezzetta bölgesinde bulunması muhtemeldir.

İbn-i Battuta XIV. yüzyılda gördüğü Galata'nın tüm halkının tüccar Frenkler olduğunu, dünyanın en işlek limanına sahip olduğunu Kums (Konsolos) denen yönetici ile idare edildiğini ancak Haliç'in bir nehir olduğunu anlatır.²⁰

Galata'nın kentsel kimliğini oluşturan karma ticari ve sosyal yapısı farklı cemaatlerin farklı mahalleler oluşturması niteliği fetih sonrası ilginç bir özellik gösterir. Gayri Müslim tebaasını Müslüman

¹⁶ Robert Mantran, **İstanbul Tarihi**, s. 404, İstanbul 2001

¹⁷ İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Ticaret Tarihi 1. (1742-1779), s. 15-19-115-124, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997

¹⁸ Alain Ducellier, **Konstantinopolis, 1054-1261**, s. 129

¹⁹ Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, s. 227, İstanbul 1996

²⁰ **İbn-i Battuta Seyahatnamesi**, Çev. A. Sait Aykut, s. 336-337, İstanbul 2005

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tebaasından ayrı sur dışına yerleştirmeyi tercih eden Osmanlı, Galata'da iskanı hızlandıran bir sürece girer ancak Gelibolu'dan gelen gemi yapım ustaları Kasımpaşa bölgesinde sur dışına yerleştirilir.

Eski Lonca mahallesi, gibi isimlerle karşımıza çıkan yeni Galata yerleşkesi aslında geçmişin devamını göstermektedir.²¹ Kente fetih sonrası gelen gayri müslimlerin özellikle Galata'da ikamet etmesi sağlanır.²²

Galata'da tüccarların ticarethaneleri (depo-satış dükkanları) sahilde, konutları ise yamaçlarda yer almakta idi. Akdeniz Liman kentlerinde Piazzetta olarak bilinen meydanın günümüz Karaköy bölgesi olması muhtemeldir. Akdeniz liman kentlerinde denize doğru açılma isteği, kentin ana ulaşım aksının limana bağlanması, önemli yönetsel ve ticari yapıların korumalı bölgelerde inşa edilmesi gelenekleri Galata kent dokusunda kuvvetle hissedilir.

IX. yüzyılda Genova kenti iç bölgelerle bağlantısı kısıtlı olan ince uzun kıyı şeridinde sıkışmış ticaret dokusu ve liman, yamaca konuşlanan sivil yapılanma ile Galata ile benzerdir. Bu uygulamalarını Galata'ya taşıdıkları gerçeği yadsınamaz.²³

Galata'da günümüze ulaşan bir diğer ilginç yapı Arap Camii olarak bilinen yapı (XIV. yüzyılda Endülüsten kovulan Berberiler tarafından kullanıldığı için bu isimle anılır.) Genova'lular tarafından 14. yüzyılda yapılan St. Domenicos manastırırır.

Yapı Galata'nın en önemli sur kapısına açılan, potansiyeli yüksek bir ticari alandadır. Mimari özellikleri açısından ünik bir örnek olan yapı fetih sonrasında uzun süre bölgenin en yüksek dinsel yapısı olma özelliğini korudu.

Liman bölgesinde eski Lonca Çarşısı diye bilinen mevkideki Galata Bedesteni (1451-1481) fetih sonrası bölgede inşa edilen en büyük ticaret yapısı olup Arap Camii ile karşı karşıyadır. Yapı 4 kesme taş ayağın taşıdığı 9 kubbeli olup, kabayonu taş ve tuğla karışık duvar örgüsüne sahiptir.

Fatih'in inşa ettirdiği bu yapıdan Evliya Çelebi "On iki kubbeli, kurşun örtülü, iki yüz dolaplı, kal'a gibi" diye tanımlar.²⁴

²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu**, s. 67-69, Ankara 1958

²² Josephus Grelot, **İstanbul Seyahatnamesi**, Çev. Maide Selen, s. 112, İstanbul 1998

²³ Leonardo Benovolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çev. Nur Nirven, s. 56-59, İstanbul 1995

²⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s. 411-412, İstanbul 1953

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Galata'nın fetih sonrası inşa edilen ticari yapısı olan Rüstempaşa Hanı (1561) Kurşunlu han olarak tanınır. XIII. yüzyıldan kalan Genova kilisesi San Michele yerine inşa edilen yapı iç avlulu, iki katlı, merkezi merdivenli olup uzunlamasına inşa edilmiştir.

Doğusunda yer alan Galata Bedesteni ile birlikte bu iki ticaret yapısı iskelelerin yoğun ticaret potansiyelinin Türk döneminde de süregeldiği ve önemli olduğunun göstergesidir.²⁵

Galata'nın gerek Bizans, gerekse Osmanlı İmparatorlukları içinde ayrıcalıklı statüde oluşu hatta bir anlamda örnek konumda olması tarihi süreçte zengin ticaret zeminine bağlanabilir.

Galata bölgesinde kentsel doku biçimsel olarak farklılığını fetih sonrasında da sürdürecektir. Akdeniz liman kentlerinde çok rahat gözlenebilen ortak oluşumlar, liman koruyucu mendirekler, limanın çalışma alanı rıhtımlar Galata'da hem fetih öncesi kent dokusunda hem fetih sonrası kent dokusunda varlığını sürdürecektir.

İtalyanca Embolos gemilerin yanaşacağı ambarlı iskeleler anlamındadır. Galata'nın Portus Embolosları yani iskele kapıları günümüze değin isimleri ile bize yerleri ile ilgili ipuçları verir. Kurşunlu Mahzen Kapı, Kürkçü Kapı, Azap Kapı (Azep Kapı), Küçük Kule Kapı bunlardan birkaçıdır.

Kentin savunmasını sağlayan surlar ve üzerindeki kapılar doğrudan liman ve iskelelerle bağlantılıdır. Kentsel dokuda sınırları belirleyen liman ve topografik koşullar olmuştur. Özellikle XIII. yüzyılda Cenovalı'ların geleneksel ızgara plana göre tasarlanmış fakat iç korunaklı bölgede imtiyazlı askeri ve ticari alanın adeta bir içkale gibi oluşumu, Kule ve çevresinde surlar, hendekler, kapılarla oluşturulan bölgeyi nitelemek göz ardı edilmez. Bu bölgeden denize inen dar, merdivenli yollar, duvarları kesişen veya bitişik nizamda birden fazla kata sahip yapılar, tüm Akdeniz Liman Kentlerinde sıkça rastlanan görüntülerdir.

Galata'nın bu Akdeniz silueti fetih sonrası topografyanın sunduğu en elverişli noktalara askeri ve ticari niteliği çok güçlü olan yapı toplulukları ile değişim geçirecektir.

Baniler eliyle külliye, dolayısıyla mahalle, sonuçta kent dokusu oluşturma Osmanlı iskan siyasetinin güçlü bir yönüdür. Fetih sonrası Galata'daki uygulamalar gerek Anadolu'dan getirilen toplulukların bilinçli olarak belli yerlere yerleştirilmesi (Gelibolulu

²⁵ Müler Wiener- Wolfgang, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, s. 352, İstanbul 2001

gemi ustalarının Kasımpaşa Tersane bölgesine yerleştirilmesi örneği) ve yönetimde ayrı kadılık olarak kontrolü dikkat çekicidir.

Osmanlı döneminde Galata'da yönetici sınıfın konutları mevcut değildir. Yabancı tüccar konutları, yabancı elçilik binaları Osmanlı askeri yapılanmasına eşlik edecektir.

Bölgede askeri yapılanmanın ön planda tutulması sadece limanın önemli ticari potansiyeline bağlanamaz. Galata aynı zamanda İstanbul'un savunma ve korunmasında tehlikelerin akıllıca kontrolünün sağlanacağı noktadır. Venedik'in su ile kendine sağladığı doğal korumayı Galata dolayısıyla İstanbul hem Haliç (Keras) ile hemde Rumeli Hisarı gibi çok güçlü bir askeri oluşumla sağlayacaktır.

Fetih sonrası Galata'da kent silüetini çok güçlü belirleyen Müslüman öğeler özellikle deniz silüetini vurgulayan Azapkapı Sokollu Külliyesi, Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi, ardılları Tophane Fındıklı Molla Çelebi, Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi bölgenin niteliklerini gösteren önemli yapı toplulukları olacaktır.

Liman kentlerinde Ortaçağ veya Yeniçağın karakteristik yapı biçimleri dolayısıyla kentsel dokularını izlemek çok mümkün değildir. Çünkü gerekliliklerin doğurduğu yapı tipleri ve kentsel doku ön plandadır.

Galata'da bu bağlamda ne Bizans nede Osmanlı kent yapılanması kabul görmez. Galata'nın kentsel dokusunu dinsel yapılar değil askeri ve ticari yapılar belirler. Kozmopolit nüfusu, öncelikle ticari akarlarını ve yönetim yapılarını daha sonra inanç yapılarını yerleştirecektir. Denizci olmayan Türkler, Akdeniz'e hakimiyetin aynı zamanda Uzakdoğu ve Asya'nın değerli mallarının İtalyan deniz tacirlerine kazandırdığı askeri güç ve ekonomik gücü fark edince Galata'nın fetih sonrası kentsel yapılanmasında öncelik Akdeniz'in en önemli ve kapasitesi yüksek tersanesine verilecektir.

Kıyı kesime inşa edilen büyük ölçekli zarif camiler, meydan çeşmeleri geleneksel Osmanlı kent dokusu silüetini güçlü bir şekilde vurgular.

Doğu-Batı ilişkisi içinde kendine has mimari ve kentsel formlarını yaratan Galata XIII. yüzyıl başından itibaren Pera sirtlarına yayılımında bu niteliklerle gerçekleştirecektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

- ALAIN Ducellier, **Konstantinopolis 1054-1261**, İstanbul 2002
- ANDRE Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, İstanbul 1996
- AYVERDI Ekrem Hakkı, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul 1953
- AYVERDI Ekrem Hakkı, **Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskam ve Nüfusu**, Ankara 1958
- AKIN Nur, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, İstanbul 1998
- ARKITEKT, **Galata** Eylül İstanbul 1997
- DEMIRKENT Işın, **Bizans Tarihi Yazıları**, İstanbul 2005
- DONALD M. Nicol, **Bizans ve Venedik**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000
- ENNIO Concina, **Doc ve Sultan**, Roma 1991
- EROĞLU Süreya, "15.yy Galata'sından Günümüze Klanlar" İstanbul Özel Sayısı Arkitekt, s.496, İstanbul
- EYICE Semavi, "Galata", **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul
- EYICE Semavi, **İstanbul Armağanı**
- FERNAND Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, İstanbul 1989
- HENRY Pirenne, **Ortaçağda Kentler**
- İbn-i Batuta Seyahatnamesi**, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2005
- JOSEPHUS Grelot, **İstanbul Seyahatnamesi**, Çev. Maide Selen, İstanbul 1998
- KUBAN Doğan, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul 1996
- KUMRULAR Özlem (Editör), **Türkler ve Deniz**, İstanbul 2007
- LEONARDO Benovolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çev. Nur Nirven, İstanbul 1995
- LEWIS Mumford, **Tarih Boyunca Kent**, İstanbul 2007
- ÖGEL Zeynep-Gülru Tanman(Yay.Haz.), **Sur, Kemer, Kubbe-Osmanlı Fotoğrafçıların Gözüyle Bizans İstanbul'u**, İstanbul 2007
- PETRUS Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, İstanbul 1997 Çev. Erendiz Özbayoğlu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ROBERT Mantran, **İstanbul Tarihi**, İstanbul 2001

SAKAOĞLU Necdet, **Çeşm-i Cihan Amasra**, İstanbul 1999

Yayına Hazırlayan: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, **Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri**, İstanbul 1995

WOLGANG Müller-Wiener, **Bizanstan-Osmanlıya İstanbul Limanı**, İstanbul 1998

WOLGANG Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul 2001

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*